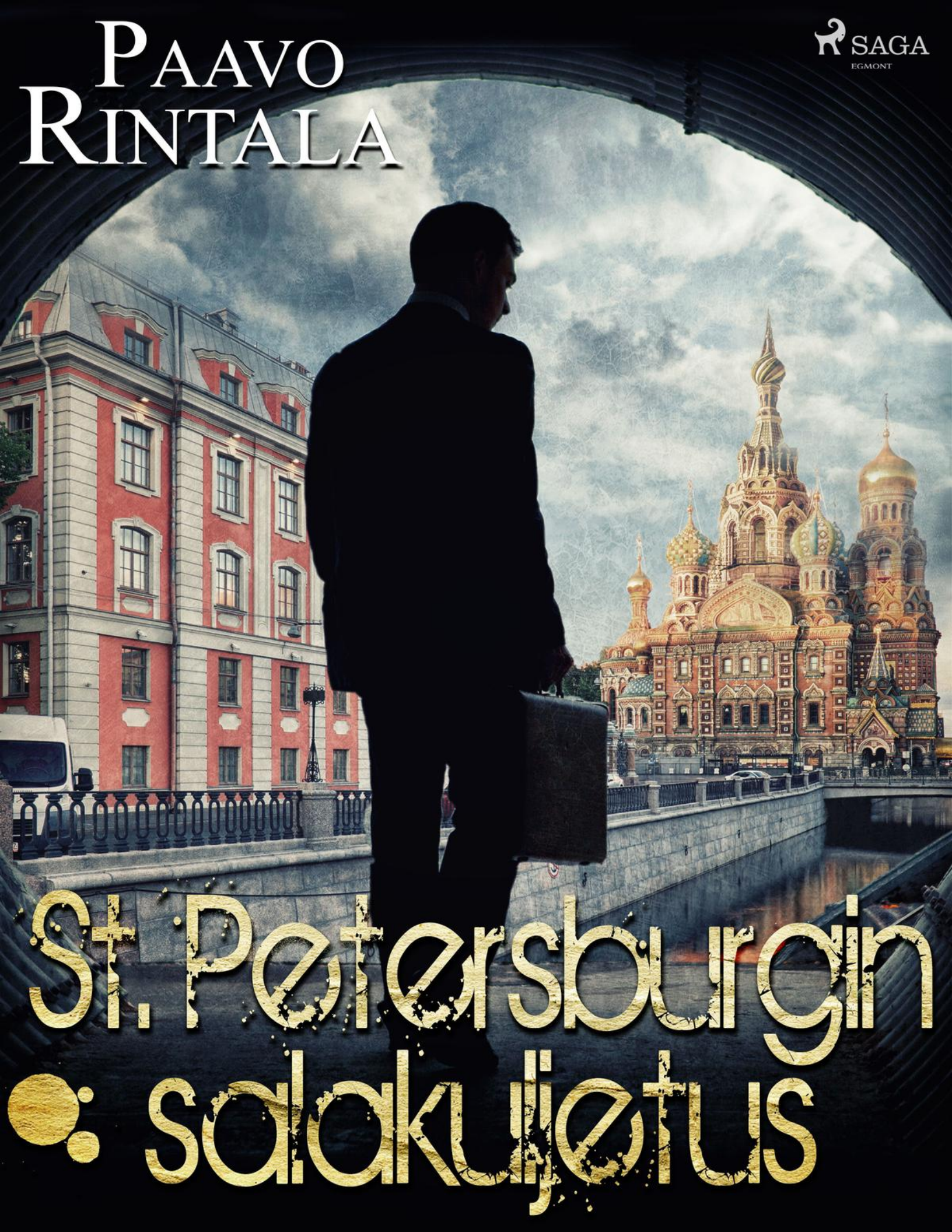

PAAVO RINTALA

SAGA
EGMONT

St. Peterbourgin
salakuljetus

PAAVO RINTALA

 SAGA
EGMONT

A man in a dark suit stands in silhouette on a bridge, looking out over a city. In the background, a large, ornate cathedral with many golden domes is visible under a cloudy sky. To the left, there is a red and white building. The scene is framed by a dark archway.

St. Petersburgin
salakuljetus

Paavo Rintala

St. Petersburgin salakuljetus

SAGA Egmont

St. Petersburgin salakuljetus

Cover image: Shutterstock

Teos on julkaistu historiallisena dokumenttina, jonka kieli kuvastaa julkaisuaikansa näkemystä.

Copyright © 1987, 2020 Paavo Rintala and SAGA Egmont

All rights reserved

ISBN: 9788726546927

1. e-book edition, 2020

Format: EPUB 2.0

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means without the prior written permission of the publisher, nor, be otherwise circulated in any form of binding or cover other than in which it is published and without a similar condition being imposed on the subsequent purchaser.

SAGA Egmont www.saga-books.com - a part of Egmont,
www.egmont.com

»Pietarin arkkitehtuuri on aina saattanut minut hämilleni. Se kuvastaa kaupungin täydellistä luonteettomuutta ja omaleimaisuuden puutetta historiansa alusta alkaen. Vain lahonneet talorähjät joita on jäänyt kaikkein hienommillekin kaduille, kertovat myönteisessä mielessä kaupungin omimmasta ilmeestä. Ne pistävät yllättävästi silmään kuin halkopino marmoripalatsin kupeella. Mutta palatsit, niistä nimenomaan kuvastuu (kaupungin) idean luonteettomuus, sankt peterburgilaisen ajanjakson koko kielteisyys sen alkuajoista loppuun saakka.

Tässä mielessä ei ole olemassa toista Pietarin kaltaista kaupunkia. Rakennustaiteellisesti se on maailman arkkitehtuureiden kirjo; se heijastelee kaikkia aikakausia ja muotivirtauksia, jokainen niistä on lainattua ja omalla tavallaan vääristeltyä.

Kirjan lailla voitte lukea näistä rakennuksista kaikki ne aatteet ja aatteiden kylkiäisten pärskeet, jotka määrätyin ajoin tai täysin arvaamatta ovat kuohahtaneet meille Euroopasta, kiehtoneet meidät pikku hiljaa valtaansa ja sitten vangikseen.»

*F.M. Dostojevski
Pieniä kuvia, 1873*

»Kaikki mitä olen tässä kertonut rangaistuksista ja kuolemantapauksista, sattui minun aikanani. Olen kuullut, että nyttemmin kaikki on jo muuttunut ja on yhä edelleen muuttumassa.»

Alaviite romaanissa Muistelmia kuolleesta talosta, 1861.

Näppärä koneisto

MATKAVALMISTELUJA, KOIRANKAITSIJAN NOUTAMINEN

Hollywoodilaiset olivat lavastaneet puiston Moskovaksi. Taustalla mäen päällä näkyvä ortodoksinen katedraali oli aito ja talo rinteessä puiston takana alkuaan venäläinen, St. Petersburgin amiraliteetin Itämeren laivaston esikuntaupseereiden asunnokseen rakennuttama. Kadulla oli kolme papukaijankeltaista ladaa, kyljissä suurin venäläisin kirjaimin GAI, sireeni katolla, miliiseitä ympärillä. Puistossa pitkämanttelisia sotilaita, paksupalttoisia karvahattusiviileitä, neuvostomaatuskoja huopatossuissa huivi päässä ja hartialiina päällystakin päällä. Ukot vetivät belomoria, olutkärryt oli tuotu puiston kulmaan; niiden edessä jono ja olutmunno laski hanasta kuohuvaa nestettä suuriin kolpakkoihin.

Autot joutuivat hiljentämään puiston vieressä, liikenne ruuhkautui.

»Taas jotakin Moskovan puistoa», kuljettajan vieressä istuva nuori nainen sanoi, hän ei tuntunut ilahtuneelta. Hollywoodin suosikkisarjojen tekijät käyttivät Helsinkiä viihteensä lavasteena. »Kun saavat filmin purkkiin ja palaavat kotiin, kirjoittavat Los Angeles Timesissaan miten kurjasti me täällä elämme, miten tyhmiä ja venäläistettyjä olemme.»

Kuljettaja, keski-ikäinen mies, vilkaisi puistoon. Poliisi purki liikennettä. »Gorkin puiston filmauksen jälkeen irvistelivät lehdissään meidän vaatteitakin», nuori nainen,

hänen tyttärensä sanoi. Autojono liikkui taas. Mies sanoi että suomalaiset kuuluivat itäeurooppalaisten kansojen perheeseen. »Jos hollywoodilaiset pystyvät päättelemään sen vaatteistamme.»

»Älä viitsi.» Jono pysähtyi jälleen. Mies katseli punakaluunaisia harmaatakkisia miliiseitä, neuvostoarmeijan ruskeamanttelisia sotilaita; tajunnan pinnassa vilahti: eräänä päivänä ajan tästä ohi, katson puistoon, näen neuvostosysteemin eikä se ole agenttiviihteen lavaste.

»Noin huomaamatta se saattaa tapahtua», hän sanoi.

Tytär ei ymmärtänyt, kysyi, mikä isää hymyilytti. Hän kertoi alkaneensa jälleen pelätä kuten kuusikymmentäluvun alussa. »Eräänä päivänä heräämme siihen ettei näkymä ole Hollywoodin neuvostoilluusio.»

»Onko se sinusta hymyilyn aihe», tytär sanoi.

»Hitraja mehanika», mies sanoi. Sisimmässään hän ei hymyillyt. Puiston näkymä, Helsinki leninistisenä poliisivaltiona - ei sitä voinut kuvitella. Ilmapiirin Prahassa, Varsovassa, Leningradissa saattoi tajuta lukemistaan kirjoista, mutta jos itse joutuisi sisäänrakennettuun vaikenemisen mekaniikkaan, nimettömiin ilmiantoihin, todellisuus olisi moniulotteisempi kuin kirjojen muodostama kuva. Hänen ystävänsä Boris Epstein oli erotettu virastaan, karkotettu Leningradin yliopistosta, ajettu neuvostovaltiosta, Epsteinin nimi oli pyyhitty pois, hänen julkaisunsa poltettu - ja silti, mies ajatteli, minä en kykene muuta kuin tietämään, millaista se on; jokin ulottuvuus puuttuu: elämys, tunne.

»Ja sinusta näppärä koneisto. Minusta se on masentavaa», tytär sanoi. Hän ei halunnut ajatella sitä. Niin kauan kuin Neuvostoliiton ystävyys ja yhteistyö ei näkynyt kaduilla leninistisen armeijan sotilaspukuina, miliiseinä, miliisiautoina, sai olla kiitollinen. Oikeassa tytär

oli, oli elettävä siitäkin huolimatta että puiston lavasteet jonakin päivänä eivät olisi elokuvaa. Pahinta mihin keski-ikäinen ihminen saattoi syyllistyä, oli omien pelkojensa istuttaminen läheisiin. Silti olen alkanut pelätä, hän sanoi sisimmässään.

He kiersivät päävartion, kääntyivät Mariankadulle, ajoivat tulosuuntaansa, kääntyivät oikealle, ja presidentinlinnan kohdalla mies muisti, miten hiljainen ja autio kauppatori oli silloin kun vieressä istuva nuori nainen oli lastenvaunuissa.

Lauantain iltapäivinä jolloin Uspenskin katedraalin aukiolla lapsia kaitsevalla puistotädillä oli vapaata, hän työnteli vauvaa tästä ohi Tähtitorninmäelle ja takaisin. »Kun sinä olit pieni, katselin noita ikkunoita ja kuvittelin miten presidentti niiden takana miettii.»

»Koeta olla katselematta, käänny vasemmalle.»

He pysäköivät kauppatorille Suomenlinnan lauttalaiturin viereen. Parkkipaikkaa ei löytynyt, mies jäi autoon odottamaan. Ympärillä avautuva näkymä nosti pintaan yli kahdenkymmenen vuoden takaiset tunnot. Se aika tuntui onnelliselta. Pettikö hän itseään kaunistelemalla parasta miehuuttaan, koristelemalla ystävien ominaisuuksia hengen rohkeudella, tinkimättömällä eettisyydellä ja mielen suurpiirteisyydellä. Eikö se aika päinvastoin ollut velkojen, juhtamaisen puurtamisen ja vallitseviin arvostuksiin sopeutumisen aikaa; ajattelun sisäänajoa sodanjälkeisen maailman kehityksen hyväksymiseen. Saattoi olla, mutta ne eivät särkeet muistuman idylliä. Ainoa tahra joka sen tärveli, tuli tosin siltä suunnalta: miten hän ystävineen - kuvittelemassaan hengen rohkeudessa ja mielen suurpiirteisyydessä - oli ollut liian hyväuskoinen. Heidän rakkautensa 1800-luvun venäläiseen kirjallisuuteen, sekä oli sokaissut, kun he olivat toivoneet että naapurivaltiossa

henkisen vapauden ilmapiirin oli pakko alkaa avartua. Piikki menneisyydessä, pistos aivoissa. Se tuntui yhä.

Jospa pelko joka eräissä hänen silloisissa ystävissään lähenteli nyt jo painajaista, olikin ikääntymiseen liittyvää, keski-ian luonnollinen seuralainen; jos se johtui siitä että he liian malttamattomina olivat odottaneet avartumiskehityksen tapahtuvan parissakymmenessä vuodessa. Nuorena hän oli nauranut niille jotka pelkäsivät leninismi-stalinismin hienosäädettynä vaikenemisen mekaniikkana yhä vain voimistavan otettaan. Ystäviensä lailla hän oli suhtautunut varoittelijoihin - vanhemman sukupolven ihmisiä - taantumuksellisina, jotka entisiä natsisympatioitaan peitellessään tahrasivat mielensä kyynisyyteen. Oliko hänelle viime kädessä käynyt sen paremmin, vai oliko pelko kuvitelmaa, jonkin henkilökohtaisen, iän mukanaan tuoman väsymisen aikaansaannosta. Oli tai ei, hän kadehti entistä minäänsä ja olisi empimättä vaihtanut nykyisen silloiseen vapautuakseen epäilyistä. Kerrettiläisyys ei tule yksin. Hän oli alkanut epäillä itseään. Oliko hän tulossa sokeaksi. Hänen tuntemansa Helsinki suhtautui vuosi vuodelta herttaisemmin taloudellista vaurautta kasvattavaan ystävyyspolitiikkaan. Hänkö yksin pelkäsi. Siinä tapauksessa myös ne lehdet - pari saksalaista, Sveitsin ranskalainen, saksalainen, yksi ranskalainen joita hän oli tilannut parinkymmenen vuoden ajan - olivat seonneet; hän luki niistä omia ajatuksiaan.

Hän nousi autosta, pyyhki tuulilasin, katseli toriyleisöä ja näki itsensä ohi kulkevien silmin. Jos hän olisi paljastanut näille ajatuksensa, olisivat nähneet hänet - ei keski-ikäistä, harmaantunutta, rauhallista miestä vaan - samanlaisena kuin hän itse näki itsensä. Hänelle oli alkanut kasvaa kyttyrä selkään ja niskaan. Joskus hän oli tuntevinaan sen

fyysisenä. Hänen pelkonsa, eikö se näkynyt jo päälle. Tämä oli kenties ikään liittyvää luonnollista paranoiaa.

Suomenlahden aallot murtuivat laiturin kivetykseen. Samaa vettä kuin lahden etelärannikolla. Pinnassa oli likaista vaahtoa, rasvaa, roskia. Hollywoodin lavastama miliisiyhteiskunta tuli tuulen mukana lahden etelärannalta; siellä se ei ollut illuusio. Hän muisti mitä oli puhunut siellä sikäläisille tuttavilleen joskus viitisentoista vuotta sitten. Ja nyt tuntoon pisti kuin hän olisi tehnyt rikoksen jota ei voinut sovittaa. Oli puhunut kuin Tšehovin näytelmien henkilöt, kuin edistysuskoinen tohtori Astrov.

Missä oli filmin ja todellisuuden raja? Jossain tuolla mistä etelätuuli puhalsi, Suomenlahden aallokossa. Tällä rannalla voitiin käytellä eestin lähisukuista kieltä jonka muuan Venäjän tsaari yli sata vuotta sitten oli armollisesti suvainnut määrätä viralliseksi ruotsin rinnalle. Voitiin kirjoittaa ja puhua, jokainen halunsa mukaan, hiotusti tai holtittomasti; nuoleskella vallanpitäjiä tai sylkeä päin turpaa, ja menneisyydestä sillä yhäkin voitiin luoda niin kurja tai ihannoitu kuva kuin kulloinkin haluttiin. Jos jonakin päivänä tämä oikeus kiellettäisiin, kuka muu sen kokisi kansan kuoleamisen alkamiseksi kuin me itse - tuskin kukaan. Pikku uutinen Euroopan suurkaupungeissa, ei edes päivän sensaatio.

Järkytyimmekö me muutama vuosi sitten, kun Suomenlahden etelärannalla äidinkieli pudotettiin provinssikieleksi. Helsingiläisillä oli omat ongelmansa; olimme hukkumassa pankkeihimme, liikepalatseihimme jotka työnsivät ihmiset pois keskustasta. Se että joltakin suomen kieltä vielä pienemmältä leikataan siivet, koskettaa minua vain uutisena; lohdutan itseäni historian tiedoilla: niin on ollut ennenkin, ja voihan kirjoittaa provinssikielellä. Piilosanakirjallisuutta. Voi pukea sanojen mielen viime vuosisadan vaatteisiin, mikäli ei tunne kykenevänsä

kuvaamaan nykyisyyttä uudesti luodun ja oikeaoppisen historian mukaan. Voiko? En tiedä, ei ole tarvinnut yrittää. Vastarannalla on pakko yrittää.

Ja niin siellä tehtiin. Yritettiin antaa kansan hengittää äidinkielellä luomalla kaikesta huolimatta kirjallisuutta, pukemalla se historiallisiin peruukkeihin, kätkemällä piilosanojen alle, väistelemällä vallanpitäjien sensuuriukaasit. Noustiin lentoon leikatuin siivin mutta lennettiin. Siinä oli vastaus hänen agettifilmien lavasteiden säikkymiselleen.

Se tuli etelätuulen mukana aallokossa pitkin veden pintaa ja lokkien kirkunassa ja puhutteli häntä: Hollywoodin illuusioita, mikä vaara sinua muka uhkaisi siellä pohjoisrannalla; pelkuri, et uskalla katsoa todellisuutta, kirjallinen kyttyrä.

Hän vastasi laituriiin pysähtyville aalloille: Jos olisin vain pelkuri, olisin kieltäytynyt matkasta jolle olen lähdessä.

Tytär tuli kahta muovikassia raahaten. Mies katsoi opintojaan päättelevän, puolen vuoden sisällä äidiksi tulevan nuoren naisen levollisuutta ja sanoi itselleen. Olkoon tämä viimeinen kerta; filmin ja todellisuuden välinen ero pysyköön päässäsi, sanoiksi saakka et anna sen tulla.

He ajoivat kauppatorin ohi, sataman vierustaa ja rantatietä kiertäen niemen kärjen kautta. Siitä avautui merinäkömä, saarissa tsaarien ajan venäläisiä linnoituksia, taustalla merilinnake. Telakan kohdalla hän vilkuili neuvostoliittolaista jättiläismurtajaa ja muisti hampurilaislehden Suomen talouspolitiikkaa käsittelevän artikkelin. Se oli otsikoitu ironisesti: Klasse ohne Klassenkampf hallitsi tätä maata. Oliko se hampurilaisten kateutta Helsingin kukoistavan idänkaupan johdosta. Sitäkin, mutta hänen ajatuksensa kiusasivat. Eikö hän aikoinaan ollut toivomassa tällaista sovinnollisen yhteistyön

kehittymistä. Silloin ei rohjettu kuvitella, että kauppavaihto olisi vuosittain 35 miljardia markkaa. Toisaalta: noilla entisen Vulcanin ja muilla maan mahtimiehillä - vorotili - oli tuskin mitään sitä vastaan että vaikenemisen hitraja mehanika pehmeästi sisäänrakennettuna leviäisi kansaan niin kuin se oli levittäytynyt julkiseen mielipiteeseen. Mutta eikö se ollut ikivanha suomalaisten keino elää idän ja lännen välissä, sovittautua, sovitella ja säilyttää vapautensa. Meikäläiset olivat kehittäneet oman poliittis-uskonnollisen mallinsa jo Agricolan, Paavali Juustenin ja Sorolaisen vuosina Vaasojen ja Ivan Vasiljevitsin välimaastoon. Pehmeän mallin.

Silti hän tunsi ajatuksissaan jotakin rikollista, maanpetturuutta kuten filmausta ohittaessaan. Rakenteilla olevan murtajan komentosillalta, tutkatornista luotasi valvova säde hänen aivojaan, luki kerettiläiset ajatukset ja lähetti vastauksen: työllisyys, sosiaalinen hyvinvointi, kansainvälisen kilpailukyvyn säilyttäminen edellyttävät laajenevia, syveneviä suhteita; muista se ja hillitse itsesi, ole suomalainen.

Moottoritiellä hän vapautui Klasse ohne Klassenkampf in valvonnasta, painoi kaasua. Vauhti kiihtyi, hän todisteli olevansa itsensä herra.

ST. PETERSBURGIN KIRJOITTAJASTA JA »HERROJEN LAKEIJOISTA»

Jutun nimi oli St. Petersburg ja sen tekijä oli jo kuollut Anatoli S-ki. Tekstin sisältö oli Neuvostoliitossa ja Itäblokin kirjallisuudessa usein käytettyä piilosanaproosaa. Timesin ulkomaanosaston päällikkö Sir Donald Mackenzie Wallace oli oleskellut Pietarissa moneen otteeseen. Anatoli S-kin kirjassa kuviteltu Wallace oli Pietarissa Vera Zsulitšin revolverinlaukausten aikana, seurasi oikeudenkäyntiä ja oli

kaupungissa jälleen kolme vuotta myöhemmin kun Aleksanteri II murhattiin.

Boris Epstein vakuutti että teksti pysyi historiallisissa kehyksissä, ei pompannut vallankumouksen jälkeiseen kaupunkiin, ei Petrogradiin eikä Leningradiin. Romaanin - tai pitkän novellin - kertoja oli brittijournalisti. Juttua piti oleman viidentoista painoarkin verran. Suurin osa siitä oli saatu salakuljetetuksi. Boris Epstein halusi viimeistellä ja julkaista, mutta eräitä kohtia puuttui.

Neuvostoviranomaiset olivat julistaneet tekstille etsintäkuulutuksen, sen hallussapito oli vankikarkurin piilottamista.

Viimeisinä elinvuosinaan St. Petersburgin kirjoittaja oli kuulunut maansa kirjallisuuden aatelittomiin, hänet oli erotettu ammattiliitosta, hänen juttunsa eivät olleet julkaisukelpoisia.

1930-luvun alussa kirjoittamassaan kolmiosaisessa esseessä Maksim Gorki muistelee nuoruutensa aikaisia kirjailijoita joille oli käynyt huonosti. Näiden historia oli »martyrologia eli marttyyrien luettelo». Gorki nimeää heitä pitkän rivin: Dmitri Lavruhin, Gleb Uspenski, Saltykov-Štšedrin, Pomjalovski, Sleptsov, I.S. Rukavišnikov - ja toisen mokoman muita; kaikki lähes tuntemattomia Venäjän ulkopuolella. Gorkin mukaan he olivat »luopioita ja tuhlaajapoikia ja lakastuivat ehtimättä päästä kukoistukseensa». Heidän tragediansa johtui »porvariston elämäntilanteesta, kaikkien noiden pikkujyrsijöiden elämänmuodosta. Olen aivan varma että siinä nuorisossa kuluivat tarkoituksetto masti hukkaan yhteiskunnallisesti arvokkaat voimat.»

Anatoli S-ki ei kuulunut heihin. Hän syntyi vasta silloin kun Gorki julkaisi artikkelinsa kolmannen osan. Hänen kirjailijanuransa alkoi lupaavasti 60-luvun suojasäässä ja seuraavat vuodet olivat nousevaa menestystä. Sitten tuli

loppu. Syynä oli hänen esseensä »Toisia keskusteluja ammattitaidosta», jota hän tarjosi julkaistavaksi Gorkin perustaman ammattiliiton 40-vuotisen olemassaolon juhlaulkaisuun. Sitä ei kelpuutettu painettavaksi, se kulkeutui länteen ja kohahdutti pikku uutisena kirjallisia piirejä. S-ki ei malttanut olla hämmästelemättä Gorkin dualismia: miten vuosisadan alussa niin avarahenkinen nuori Gorki saattoi kirjoittaa niin kuin kirjoitti – samaan aikaan kun kollektivisoinnin helvetti riehui ympäri Venäjän maaseutua.

Hän lainasi Gorkin omaa tekstiä »aatelittomien kirjailijoiden» merkityksestä: »Luulen että elämäkatsomukseeni ovat vaikuttaneet kukin laillaan näistä kolme kirjailijaa: Pomjalovski, Gleb Uspenski ja Leskov... Pomjalovski nousi päättävästi vanhaa aatelista kirjallisuuden kirkkoa vastaan, hän se ensimmäisenä osoitti kirjailijoille, miten välttämätöntä oli tutkia kaikki elämään osallistujat, kerjäläiset, palomiehet, myymäläapulaiset, kulkurit ja muut. Porvarillisen elämän seula heittää useammin pois merkittäviä ihmisiä kuin siivilöi vain leseitä. Siksi minun oli varsin huolellisesti tutkittava 'deklassaation' syitä; nämä ne kaunopuheisimmin todistavat porvarillisen yhteiskunnan epänormaalia verenkierrosta ja sen piintyneistä kroonisista sairauksista.»

»Aatelittomien kirjailijoiden» teosten vaikutuksesta Gorki itsekkin halusi lähteä tutkimaan, miten »kansa» elää.

»Menin ja näin villin kaaoksen, lukemattomien pienten ja suurten, keskenään sovittamattomien ristiriitojen myrskyisen kiehumisen. Yhdessä ne muodostivat hirviömäisen tragikomedian, jossa pääosaa esitti ahneus. Dobroljubov sanoi surullisesti mutta aivan oikein: 'Meidän intressimme ovat kansanjoukoille vieraat, kärsimyksemme käsittämättömät, toivonaiheemme naurettavat. Me toimimme kirjailijoina ja kirjoitamme pienen piii rin eduksi,

enempi tai vähempi merkittävästi.' Näiden sanojen katkeran totuuden kokivat eriasteisina kaikki aatelittomat kirjailijat.»

Ja sitten Gorki ryhtyi vertaamaan tsaarinajan »aatelittomia» artikkelin laatimisen ajankohdan kirjailijoihin. Hänestä nykykirjailijat eivät voineet valittaa kirjoittavansa ventovieraille. »Kansanjoukoille heidän intressinsä ovat etäiset vain siinä tapauksessa jos he itse eivät kykene ymmärtämään joukkojen vallankumoustavoitteita tai eivät ole niistä kiinnostuneita. Tavoitteet jotka työväenluokan sankarillinen työ konkretisoi todellisuudeksi, ovat antaneet elämälle keskeytymättömän ja voimakkaan luovan toiminnan luonteen... Neljäkymmentä vuotta sitten nuoriso eli menneisyyden ahtaassa kehässä, mutta nyt sen on temmannut mukaansa sosialistisen rakennustyön suurenmoinen laajuus.»

Gorki korosti kirjailijan vastuuta »ajatella loppuun asti» romaanihenkilöittensä vaiheet, »olettaa» miten heidän toimintansa jatkui kirjan päättymisen jälkeen. Hän otti esimerkiksi hienon pienoisoromaaninsa *Foma Gordejevin* erään henkilön, köysitehtaan omistaja Jakov Majakinin. Miehestä tuli 1905-06 vallankumouksen jälkeen kerenskiläinen, ja vuoden 1917 lokakuun bolševikkivallankumouksen jälkeen Jakov Majakin osoittautui »työkansan kynänsä peittelemättömäksi ja säälimättömäksi viholliseksi». Hänestä oli tullut »herrojen lakeija» ja se osa tyydytti häntä samoin kuin niitä »vapaasti ajattelevia porsaita» - Artsybasev ja Leonid Andrejev - »jotka itseriitaisuudessaan päätyivät pessimismiin ja julistivat elämän mielettömyyttä ja ihmiskunnan typeryyttä».

Kun S-kin »Toisia keskusteluita ammattitaidosta» oli julkaistu lännessä, hän pian sen jälkeen oli omassa maassaan sekä eiaatellinen kirjailija että vapaasti ajatteleva

porsas. Se ei hämmästyttänyt hänen kollegoitaan. Kirjailijapiireissä ihmeteltiin, mikä Anatoli S-kiin oli mennyt, oliko hän seonnut. Esseessä hän oli viitannut asioihin jotka olivat kaikille tuttuja: että Gorki vuosina 1931-33 Pravdan, Izvestijan ja Literaturnaja Gaze tan artikkeleissa oli syylistynyt juuri siihen mistä moitti »herrojen lakeijoita» - stalinismin lakeijaksi. Kaikki sen tiesivät ja surkuttelivat Gorkin kohtaloa. Miksi S-kin piti mennä siitä kirjoittamaan ja vielä Gorkin perustaman kirjailijaliiton merkkivuonna. Se oli Gorkin henkilökohtainen tragedia. Kirjallisissa piireissä oli jo hienotunteisesti unohdettu kyseiset artikkelit.

Niitä käyttivät vain puolueen ideologit luennoidessaan kirjallisuudesta.

S-kia ei tuomittu, ei lähetetty Siperiaan, ei karkotettu edes Leningradista ja hänen julkaistut teoksensa saivat olla kirjastoissa. Mutta uusia ei painettu. Hänet oli unohdettu. Odotettiin että hän nöyrtyisi, osoittaisi katumusta ja anois armoa kulttuuriviranomaisilta. Sellaista ei tapahtunut, S-ki eli vaimonsa siivellä, erakoitui ja kirjalliset piirit unohtivat hänet. Oikeusjuttu nostettiin vasta sen jälkeen kun hän oli tarjonnut useille kustantajille St. Petersburgiaan; silloin kirjallisuusviranomaiset havahtuivat. Kaupungissa oli entinen kirjailija, kirjoitti vieläkin vaikei enää ollut kirjailija vaan aateliton, jolla ei ollut oikeutta esiintyä kirjailijana. Häntä syytettiin parasiitiksi, hän ei tehnyt kunniallista työtä. Oikeuden puheenjohtaja, naistuomari, todisteli ettei hän voinut olla kirjailija, koska hänen hengentuotteitaan ei enää julkaistu, hän ei kuulunut ammattiliittoon. Millä hän tuli toimeen. Tämä juristi oli kunnostautunut jo Lev Brodskin jutussa.

S-ki väitti että hän teki työtä, kirjoitti kirjaa, hän ei tarvinnut rahaa, vain niukan ravinnon ja asunnon ja ne hänellä oli. Sitä oikeus ei ymmärtänyt; neuvostovaltio oli

niin kehittynyt että se pystyi takaamaan jokaiselle kansalaiselleen työn ja toimeentulon. S-ki sai kaksi vuotta ojennusleiriä ja saman verran karkotusta kaupungista. Hän asui Staraja Russassa kuten Dostojevski Siperiasta palattuaan ja kuoli siellä. Mutta jo niinä vuosina Leningradissa kiersi kädestä käteen monisteena St. Petersburg. Käsikirjoitus kohahdutti kirjallisia piirejä. S-ki oli ollut muutakin kuin yksioikoinen totuuden inttäjä, jollaisena hänet muistettiin »Toisista keskusteluista».

Teksti kulkeutui eri kanavien kautta länteen epätäydellisenä. Niissä St. Petersburgin keskeinen luku oli kirjoitettu raakakopiomaiseksi luonnokseksi. Tekijän tarkoituksena lie ollut kyseisen luvun syventäminen ja laajentaminen. Siihen liittyvät muistiinpanot eivät Boris Epsteinin mukaan olleet tuhoutuneet KGB:n kotitarkastuksen yhteydessä.

Epstein oli vakuuttanut ettei teksti ollut neuvostokansan vastainen. Ei järin vakuuttava vakuuttelu, vaikka siinä kuvattiin yli sata vuotta vanhaa oikeudenkäyntiä kevättalvella ja keväällä 1878 ja murhaa 1881.

JUNAAN

Boris Epsteinin hän oli tutustunut Astoriassa seitsemäntoista vuotta sitten. Oli marraskuu, ohut lumipeite puistoissa, loskaa kaduilla ja raskaat pilvet hämärsivät päivän valoisan hetken; ajoittain tippui pehmeästi märkää lunta suurina hiutaleina. Samanlainen päivä kuin se jonka Solženitsyn kuvaa Ensimmäisen piirin alussa, mutta ilmapiirissä ei ollut ahdistuksen ja pelon jännitettä. Hruštšev oli kukistunut, suojasää jatkui, Kosyginin, Brežnevin ja Podgornynin pyhä kolminaisuus hallitsi maata. Ihmisistä joita hän tapasi, näkyi helpottuneisuus. Vihdoinkin, sanoi heidän olemuksensa,

kauan odotimme. Nyt se ei enää pysähdy, kivettyneet sanat alkavat sulaa, ääneen lausumattomat ajatukset puhkeavat, suvaitsevaisuus leviää, henkinen vapaus aukeaa.

Oli lounasaika. Astorian pyöröovesta tuli keski-ikäisiä herroja, turkit ja turkislakit päällä ja kalossit jalassa; he puistelivat sulavat lumihiutaleet hatusta, ravistelivat turkkia. He tulivat kohteliaasti hymyillen puhuen sitä ranskaa tai saksaa jota olivat oppineet Pietarissa ennen vallankumousta.

Mutta he tulivat rohkeasti, katselivat ympärilleen säikkymättä ja kun löysivät ulkomaalaisen tuttavansa, tervehtivät iloisesti ja nauroivat vapaasti. Heidän mukanaan tuli tuulahdus Leningradista ja se tuoksui vapaudelta.

Edellispäivänä hän oli lounastanut Valerian Mihailovitš Bogdanov-Berešovskin kanssa, saanut tältä kirjan, jossa oli omistuskirjoituksella: »Pour monsieur... Avec des souhaits les plus sincères.» Teos oli pienoiselämäkerta hänen säveltäjäntyöstään, tekijä I. Gusin, julkaistu vuosi sitten. Bogdanov-Berešovski oli puhunut pelottomasti Leningradin intelligentsijan viimeisimmästä suuresta routakaudesta Zdanovin aikana.

Valerian Bogdanov-Berešovski tutustutti hänet Boris Epsteiniin. Vanha säveltäjä kaiketi huomasi, että suomalainen lehtimies ja kirjailija oli heikohkosti perehtynyt Leningradin sivistyneistön 40-luvun lopun ja 50-luvun todellisuuteen; että tämä oli liiaksi uuden suojasään lumoissa ja halusi kuulla vain suvaitsevaisuuskehityksen kasvusta eikä tuntenut Venäjän-Neuvostoliiton musiikkikulttuuria. Epstein oli kirjallisuuden tutkija, käänttänyt Paul Verlainea venäjäksi ja Puškinia ranskaksi.

Sinä syksynä Solženitsynin nimi oli kuuma Euroopassa. Suomalainen oli lukenut Spiegelistä hänen avoimen kirjeensä Neuvostoliiton kirjailijaliitolle. Solženitsyn

pahoitteli maansa kirjallisuusviranomaisten menettelyä Syöpäosastoon kohtaan; julkisti syyt jotka olivat pakottaneet hänet antamaan kirjan länteen. Kirje tuntui suomalaisesta liioittelulta. Oliko Solženitsyn vainohullu? Miten muka oli mahdollista että vuoden 1967 Neuvostoliitossa turvallisuuspalvelu saattaisi olla kiinnostunut jonkun romaanikirjailijan fiktiivisistä - suurvallassa, sosialistisen maailman johtavassa maassa?

Saadakseen tukea mielipiteelleen hän kysyi Boris Epsteinilta tämän käsitystä kirjeestä. He istuivat lounaalla Astoriassa, alkupalat oli tuotu pöytään ja seljankalautaset höyrysivät. Suomalainen oli polttava suunsa kun Boris sanoi: »Joka sana siinä kirjeessä on totta.» Hänen kasvoillaan oli hymy, mutta se oli teräksistä; valmiina vaikka sivaltamaan Syöpäosaston tekijän puolesta.

Suomalainen oli Hruštševin valtaannoususta lähtien rakennellut mielikuvissa illuusioita. Hän oli silloin nuori mies, lapset pieniä; biologinen isänvaisto sai hänet toivomaan ettei uusi Berliinin kriisi toistuisi, että megatonniin räjäytykset lopetettaisiin; Neuvostoliiton sisäinen suvaitsevaisuuskehitys tuntui olevan ainoa mahdollinen näköala Euroopan rauhoittumiseen. Hän yritti saada Boris Epsteinin kiinni liioittelusta. Jospa tämä oli Solženitsynin tavoin vain katkeroitunut; mutta ei, uskottava se oli - vaikka tietenkään hän ei uskonut ensimmäisellä tapaamisella. Hän oli liian kauan toivonut että Neuvostoliitto alkaisi avartua sisältä käsin. Nuoruuden ja miehuuden unelma oli saanut pahan lommon. Hän saattoi Boriksen lounaalta, hyvästeli aulassa, katsoi kun tämä meni pyöröovesta kadulle. Sää ei ollut enää sama. Lumihiutaleissa ei ollut lupausta. Satoi kuin Ensimmäisen piirin alussa, paksuja märkiä hiutaleita; samaa lunta jonka Dostojevski koki kun häntä kuljetettiin vankkureissa Pietari-Paavalin linnoituksesta Semjonovskin torille.

Venäjän-Neuvostoliiton kello ei suostunut käymään hänen unelmiensa aikaa.

Seitsemäntoista vuotta myöhemmin, vajaat seitsemäntoista, oli vasta alkusyksy, hän nousi junaan Helsingin asemalla.

MUODONMUUTOKSEN ESTÄMINEN

Vaunuosaston sisustus oli uusittu, modernisoitu ahtaaksi. Ennen kahden vaunuosaston välissä - silloin kun hän matkusteli tiheään Helsingin ja Leningradin väliä - oli toiletti, kokonainen oma pieni huone. Sen ovesa oli raskaat kullatut heloitukset ja koristeellinen kahva. Peiliovi. Osasto oli verhoiltu punaisella plyysillä, ikkunassa samanväriset verhot, ovea kehystivät kultaukset. Ikkunan vieressä alavuodetta vastapäätä oli pöytä, oikea pikku pöytä ja pieni punainen tupsutyylikäuden tuoli. Vanha Venäjä, Anna Kareninan aika tuntui olevan lähellä.

Nyt ei ollut jälkeäkään edes Anna Ahmatovan ajoista. Pöydän paikalla oli pesuallas. Sen kansi sai käydä pöydästä. Tupsutyylituolin paikalla oli harmaaksi maalattu levystä tehty seinä. Osasto oli kutistunut kolmanneksella entisestä. Moderni sisustusarkkitehtuuri oli riehunut neuvostovaltion rautateillä ja muovannut vaunuosaston ankeaksi kopiksi kuin suomalaisissa junissa. Boris Epsteinin olisi pitänyt nähdä tämä. Nyt hän istuu taksissa matkalla lentokentälle Amsterdamin koneeseen, maanpakolaisuuteen ja huokailee ikävänsä vanhaan kunnon Venäjään jonka ilmaa hän juuri ja juuri ennätti haistamaan käytävässä. Toivoo että olisi päässyt mukaani oikeaan venäläiseen vaunuun. Katuu ettei tullut edes Riihimäelle saakka.

Oli Boriksen onni ettei nähnyt modernisointia. Olisi pahoittanut mielensä, pitänyt uusittua vaunuosastoa ilkivaltana hellimäänsä venäläisyyttä kohtaan. Boris

Epstein, entinen tohtori ja entinen professori, nykyinen kansanvihollinen; samanlainen maanpakolainen kuin Turgenev, Herzen, Gorki ja sadat muut vähemmän nimekkäät tsaarinajalla. Ero oli siinä että edistyksellinen neuvostovaltio suhtautui karkottamiinsa leppymättömämmin kuin Venäjä sata vuotta sitten.

Mutta hän, kontrabandist, ei kokenut olevansa kansanvihollisen asialla, vaikka oli matkalla suorittamaan tämän antamaa tehtävää ja lisäksi kaupungissa jonka korkeakoulussa kansanvihollinen oli opettanut vuosikymmenet. Salakuljettajalla oli omiakin siteitä kaupunkiin; hänen kauan sitten kirjoittamansa dokumenttikirjansen kertojat elivät siellä. Hän kysyi itseltään, oliko tekemässä jotakin väärin silloisen kirjansa kertojia kohtaan. Monet niistä jotka kaupungin nälkätalven aikana olivat parhaassa iässä, olivat kuolleet; elossa vain ne jotka olivat silloin lapsia tai nuoria ja loput elossa olevista vanhuksia; osa heistä ei enää muistanut mitään. Kaupungin piirityksestä oli kulunut pitkä aika. Nekin jotka vielä kaksikymmentä vuotta sitten jotakin muistivat, heidän muistitietonsa oli joko jo hukkunut tai parhaillaan hukkumassa suureen myyttiin niin sanotusta joukkosankaruudesta ja Puolueen lannistumattomuudesta.

En todella tiedä, hän sanoi ja kysyi uudelleen, kuka olivat kirjan keskeiset henkilöt. Eivätkö kertojat olleet vain sivuhenkilöitä, tragedian ulkopuolisia tarkkailijoita, itsekin lähes luurangoiksi laihtuneina, mutta eivätkö kuitenkin ne joista kertojat kertoivat, olleet päähenkilöitä.

Kaikki kertoivat läheistensä kuolemasta.

Vastaus oli: päähenkilöitä olivat piirityksen aikana nälkään menehtyneet. Heidän tehtävänsä hän silloin täytti, heidän toimeksiannostaan matkusti Helsingin ja Leningradin väliä.

Silloisilla matkoillaan hän tutustui läheisesti Boris Epsteinin, nykyiseen neuvostokansan viholliseen. Ja uusi tehtävä, Boris Epsteinin pyynnön täyttäminen, eikö sekin ollut kuolleen kutsu, kuolleeksi julistetun kirjan. Tehtävän toteuttamisyrityksessä oli jotakin samaa kuin edellisessä: antaa kuolleille puheenvuoro. Voiko yksikään kirjailija kirjoittaa tekstiä vain sitä varten että se hävitettäisiin? Kirjallisuuteen itseensä sisältyi tuhon vastustaminen. Tuskin Anatoli S-ki olisi jaksanut »aatelittomana», syrjittynä kirjoittaa St. Petersburgiaan toteuttaakseen yhtä määrättyä tavoitetta: että teos hänen kuoltuaan hävitettäisiin.

Menen etsimään kuolleeksi julistetun kirjan puuttuvan luvun. Mitä väärää siinä voisi olla missään järjestelmässä eläviä ihmisiä kohtaan. Vakuuttelu herätti uusia epäilyjä. Miten emigranttius vaikutti Boris Epsteinin, estikö näkemästä metsää puilta; eikö neuvostovaltio – hitaasti mutta kuitenkin – ollut jättämässä taakseen stalinismia siihen liittyvine hallinnollisine menetelmineen. Olihan stalinismi pehmennyt; suvaitsevaisuus eteni kilpikonnan askelin, ja kaupungin uudet runoilijat ja taiteilijat säästyivät Anna Ahmatovan kohtalolta. Kenties jo neljännesvuosisadan kuluttua – kyllä, ei Tšehovin ikuisuusperspektiivillä vaan sen neljänneksellä mitattuna – 2010-luvulla, jolloin viimeisetkin Stalinin kauden arkatsejevit olisivat poissa, Leningrad pääsisi suvaitsevaisuudessa tasolle jolla se oli elänyt Kirsikkapuiston henkilöiden aikana; siitä tulisi jälleen St. Petersburg, Sankt Peterburg; sankarikaupungin ja Leninin myytti himmenisi ja asukkaat alkaisivat kutsua sitä arkisesti mutta kotoisesti ja koruttomasti: Piter.

Suomalainen kysyi itseltään, olivatko vuodet Amsterdamissa sulattaneet vai kovettaneet Epsteinin katkeruuden ja tuskan. Mitä vaikutti ihmiseen, kun häneltä riistettiin elämäntyö, kosketus äidinkieleen, siteet lapsiin,

sukulaisiin, ystäviin, oma kaupunki- ja maaseutuuympäristö; Epsteinilla oli ollut asunto Nevskillä ja kesänviettopaikka Terijoella. Voiko se katkeroitaa niin että alkaa vihata kaikkea entiseen liittyvää? Niin oli tapahtunut bolševikkien maasta karkottamille, mutta Epstein ei kuulunut niihin »filosofoiviin huijareihin, jotka avustivat pakolaislehtiä ja saarnasivat herramoraalia kaikin tavoin puolustellen herrojen elämänmuotoa». Niin Maksim Gorki julisti vuonna 1931, vaikka oli itsekin elänyt pakolaisena. Epstein kuului - ei valtiollisten mullistusten vaan - vakaan yhteiskunnan karkottamiin.

Epsteinilla oli ollut ennenkin kirjallisuusviranomaisten kanssa hankauksia, joista kaikki kahta viimeisintä lukuun ottamatta johtuivat hänen juutalaisesta syntyperästään. Ždanovin kulttuurivainojen yhteydessä Epstein joutui vastaanottamaan henkisen selkäsaunan - prorobotkan - vaikkei tietäkseen ollut tehnyt muuta kuin ahkerasti valmistellut filologista väitöskirjaansa, mutta hän kuului kansallisuuteen jota haluttiin suuren isänmaallisen sodan voiton huumassa kurittaa, ja se riitti. Hän oli »kosmopoliitti» ja »degeneroitunut», mutta häntä ei sentään erotettu yliopistosta kuten useita juutalaisia professoreita (hänen onnensa oli ettei hän vielä tuolloin ollut edes tohtori), joista tunnetuimmat olivat »aikamme merkittävin venäläinen filologi Viktor Sirmunski» (Epsteinin omien sanojen mukaan) ja kirjallisuushistorioitsija Ilja Serman. Epstein pääsi nuhteilla, häntä kehoitettiin luopumaan formalismista ja ottamaan työssään vastedes paremmin huomioon neuvostokansan edistyksellinen taistelu ihmiskunnan puolesta.

Toisen kerran häntä kuulusteltiin Prahan keväänä, jolloin oopperan kokeilustudio lakkautettiin sen ehdittyä valmistaa ensimmäisen esityksensä, Tšehovin novelliin pohjautuvan Venjamin Fleišmanin Rotschildtin viulun. Tuolloin

Leningradin juutalaisintelligentsija alkoi turhautua pyrkien muuttamaan maasta. Epstein vetosi juutalaisnuoriin: älkää muuttako pois, se on pakenemista, tämä maa on yhtä lailla teidän isänmaanne, taistelkaa täällä oikeuksistanne.

Kolmas kerta oli oikeudenkäynti Anatoli S-kia vastaan. Boris Epstein osallistui siihen puolustuksen kutsumana todistajana, kirjallisuuden asiantuntijana. Hänen lausuntonsa mukaan Skin tuotanto osoitti ettei kirjailija ollut parasiitti vaikkei enää kuulunut ammattiliittoon ja vaikkei hänen työstään ollut viime vuosina todisteita. Kirjailija joka kykeni kirjoittamaan niin hyvää kieltä kuin syytetty S-ki, teki myös yhteiskunnallisesti arvokasta työtä vaikkei tiuhaan julkaissut teoksiaan. Flaubertiin, Joyceen, Lowryyn, Solohoviin viitaten - sekä Pasternakin Živagoon, mikä jätettiin merkitsemättä oikeuden pöytäkirjaan - Epstein yritti todistella puheenjohtajana istuvalle naisjuristille, että kirjallinen työ saattoi joissakin olosuhteissa vaatia pitkänkin kypsyttelyajan.

Neljännen kerran asialla oli Suuri Talo. Se oli Euroopan liennytysohjeiden vuosi. KGB:n tutkijaviranomainen kuulusteli Epsteinia myös Anatoli S-kin postuumin tekeleen käsikirjoituksen puhtaaksikirjoittamisesta, monistamisesta ja levittämisestä. Siihen liittyi muutakin kuin Neuvostoliiton lakien vastaista, jotakin hämärää jota Epstein itse ei ollut matkamiehelle kertonut. Hän oli kuullut siitä kahta kautta. Moskovalaisilta tuttaviltaan ja toissa päivänä passia noutaessaan Helsingin lähetystöstä. Professori Epsteinin iäkäs sihteeri oli konekirjoittajana avustanut St. Petersburgin puhtaaksikirjoittamisessa. Kuulustelujen kestäessä hän oli tehnyt itsemurhan.

Matkustaja palautti mieleensä lähetystössä käytyä keskustelua. Tutuksi tulleelta lähetystöneuvokselta laissez-passia anoes saan hän oli luottamuksellisesti vihjannut, mihin tulisi sitä tarvitsemaan. Hän sai spaaserinsa, mutta

varoitusten saattamana. Lähetystöneuvos oli viitannut Epsteinin sihteerin kuolemaan. »Itsemurhatapaus kuulustelujen aikana. Käsikirjoitus johon liittyy kuolemantapaus. Teinä minä pysyttelin erossa sellaisesta.»

Hän oli palauttanut lähetystöneuvoksen mieleen parinkymmenen vuoden takaiset ajat. Tämä oli ollut silloin ensimmäinen sihteeri, keski-ikäinen. Nyt hän lähenteli eläkeikää ja Helsingissä huhuttiin että hän oli turvallisuuspalvelun kenraali. »Silloin keskustelimme Tohtori Živagosta. Te itse ehdotitte minulle tällaista passia jotta välttyisin tullissa niiden satojen Leningradin piirityksen kokeneiden kertomusten sensuroimiselta joita kuukausittain toin Suomeen. Te sanoitte silloin leikkisästi: jos löydätte kädestä käteen kulkevasta monistekirjallisuudesta uuden Tohtori Živagon, tuokaa sekin, nyt teillä on tilaisuus harjoittaa valtion vastaista toimintaa. Mutta minä vastasin vakavasti: sellaisen teoksen kulkeutuminen länteen vaikkapa salakuljetettuna ei ajan oloon voi olla rikos. Minä olin ymmärtävinäni että te olitte silloin samaa mieltä kanssani.»

»Tohtori Živagoja syntyy yksi vuosisadassa. Sitä paitsi ne ajat jolloin kirjoja kulkeutui länteen ovat olleet ja menneet.»

»Teknis-taloudellinen yhteistyö Neuvostoliiton ja läntisen Euroopan kesken on Živagon ajoista luonnollistunut. Miksi kirjallisuus on aina se jota kahlitaan. En minäkään odota että St. Petersburg olisi toinen Živago, toinen Syöpäosasto, toinen Elämä ja kohtalo. Olkoon se vaikka vain toinen Seitsemän luomisen päivää. Vaatimatonkin kirjallisuus on kirjallisuutta kunhan se on vilpítőntä. Epstein on laatinut minua varten synopsisen St. Petersburgin tematiikasta. Sen perusteella rohkenen olettaa että myös Teidän valtiosanne, myös teidän turvallisuuspalvelussanne on

kirjallisuutta rakastavia ihmisiä joista kyseisen tekstin länteen kulkeutuminen ei voi ajan oloon olla rikos, ei edes nykyisiä lakeja vastaan.»

»Minä huomaan teidän ajattelevan kuten valamiehistö Vera Zasulitšin oikeudenkäynnissä. Haluatte kiirehtiä tapausten edelle, harpata suoraan tulevaisuuteen. Teitä kiinnostaa enemmän se, minkä tulevat sukupolvet katsovat oikeaksi kuin laki ja oikeus tänään. Kehotan teitä lukemaan Lev Nikolajevitšin kirjeen tädilleen huhtikuulta 1878.»

Lähetystöneuvos saattoi hänet ovelle ja hyvästeli. Vanhan lähetystöneuvoksen viittaus Vera Zasulitšiin ja valamiehistöön oli ollut selvä vihje. Kuin valkohapsinen, pukeutumisessaan viime vuosisadan eurooppalaista muistuttava vanha herra olisi halunnut sanoa: minä tunnen käsikirjoituksen, KGB tuntee sen.

Ylioppilas Raskolnikovin ja tutkintotuomari Porfiri Petrovitšin välisessä maailmankatsomusten kamppailussa voitti oikeus; maallinen, inhimillinen ja jumalallinen, joita Dostojevskin mukaan edusti Porfirin näkemys. Mutta S-kin romaanissa - kuten todellisuudessa - valamiehistö vapautti Vera Zasulitšin ja kaikki oikeuskäsitykset kärsivät tappion. Niin maallinen, keisarillisen Venäjän oikeuslaitos kuin inhimillinen ja (Tolstoin mukaan) jumalallinenkin. Voittajaksi nousi valamiehistön yhteiskunnallinen oikeudentunto.

Mikäli S-kin romaani pitäytyi vain kuvernöörintyttärien aikaansaamiin paukkuihin ja pommeihin kuten Epstein oli vakuuttanut, mikä siitä teki vainotun. Kumpiko häntä kiehtoi enemmän, fiktiivisen St. Petersburgin salaisuus vaiko tuttavansa Epsteinin pyynnön täyttäminen, salakuljetusyritys. Sitäkin oli syytä kysyä itseltä. Muutama vuosi sitten hän olisi hymähtänyt koko asialle. Minä olen lehtimies ja kirjailija, hän olisi sanonut, miksi tuppautuisin kielletyn romaanin salakuljetushankkeisiin, en näe itselläni

olevan oikeutta humanisuuden nimissä ryhtyä ratsastelemaan sananvapauden puolustajana, kun en tunne edes kyseisen kirjan sisältöä. Kääntäkää teos ja julkaiskaa se, kirjoitan siitä näyttävän arvioinnin mikäli se minusta on sen väärti.

Tilanne oli muuttunut, hän ei enää ajatellut niin. Häntä ajoivat matkalle itsesyytökset. Ne aiheutti muuan sinänsä tavallinen tapaus joka ei liittynyt hänen elämäänsä, ei edes sivunnut sitä: henkilötragedia Suomenlahden etelärannikolla. Toissa talvena eräs tarttolainen kemisti oli siirretty Tallinnan keskusvankilasta ensin Tislerin kadun pakkotyöleiriin ja sieltä Murmanskin alueella sijaitsevaan pakkotyöleiriin OYu 241/17. Sieltä hänet oli siirretty Vologdan kurileirien keskussairaalaan jossa hän kuoli mahalaukun laajenemiseen ja keuhkojen vesipöhöön. Vanki oli ollut syömälakossa, pakkoruokinnalla vatsalaukku oli pumpattu äkkiä täyteen, josta seurasi kuolema. Yhteiskunnan »miekka ja kilpi», KGB hautasi vainajan, lähetti omaisille kutsun hautajaisiin ja huolehti hautamuistomerkin pystyttämisestä - puinen tolppa jossa ei saanut olla vainajan nimeä, vain vankinumero 23781 - ja valotti hautajaistilaisuudesta otetut kuvat. Surijat jättivät haudalle kaksikymmentä kynttilää. Seuraavana päivänä ne oli varastettu.

Vanki numero 23781:n elämäntarina oli tavanomaisin toisinajattelijan historia: aluksi ahkera työssään menestyvä kemisti, puolueen jäsen, edistyksen ja rauhan aktiivinen harrastaja, sitten stipendi ja syventäviä ammattiopintoja ulkomailla, Ranskassa vuoden ajan. Palattuaan hän ilmoitti haluavansa eroa puolueesta. Se myönnettiin. Sitten hän anoi perheineen maastamuuttolupaa. Hän ei ollut juutalainen. Sitä ei myönnetty. Alkoivat kahnaukset viranomaisten kanssa, turhautumista puolin ja toisin. Hän allekirjoitti toisinajattelijoiden länteen suunnattuja

vetoimuksia ja jäi kerran kiinni Moskovassa sellaisen hallussaan pitämisestä. Kotietsintä paljasti niitä lisää. Alkoi tutkintovankeus psykiatrisine menetelmineen, mutta Tallinnan keskusvankilan psykiatrit eivät onnistuneet saamaan psykofarmakoillaan häntä niin sekaisin että olisivat voineet mielisairaaksi todettuna jättää pakkohoitoon. Hänet siirrettiin Moskovan psykiatriseen Serbski-klinikkaan, jolla entuudestaan oli hyvä maine: sinne tutkittaviksi lähetetyt mielipidevangit pystyttiin toteamaan mielisairaiksi. Mutta kemisti selvisi sieltäkin terveeseen papereilla. Eikä viranomaisille jäänyt muuta mahdollisuutta kuin oikeusjutun aloittaminen. Viron sosialistisen neuvostotasavallan rikoslain 194 pykälän perusteella syyttäjä vaati kemistille kolmen vuoden vankeustuomiota. Oikeus lievensi sitä vuodella. Kemisti puolustautui aloittamalla nälkälakon. Hän hävisi oikeustaistelunsa, nimensäkin, kemiantieteiden kandidaatti Jyri Kukku muuttui viisinumeroiseksi luvuksi.

Nykyaikainen metamorfoosi ihmisestä numerosarjaksi oli ratkaisevia sysäyksiä. Se osaltaan oli vaikuttanut että hän istui nyt junassa. Muodonmuutos sinänsä ei häntä järkyttänyt, ei ilmiönä eikä uutuudellaan. Kafkan siitä kertovan jutun jälkeen ja sen jälkeen kun oli kuullut jutusta tehdyn kuunnelman, hän oli alkanut nähdä ja kuulla miten virkamiehet muuttuivat luteiksi ja miten sellaista tapahtui jatkuvasti hänen omassa Helsingissä eikä vain Prahassa.

Mutta eestiläisen kemistin muodonmuutos sai hänet näkemään itsensä; hänkin oli muuttumassa Kafkan luteeksi. Lehtimiehenä hän oli sekä kuullut että lukenut haudoilla laudanpätkässä olevista numeroista ja numerotta katoamisista; se kuului ammattirutiiniin, mutta koskaan aiemmin hän ei ollut saanut postitse henkilökohtaista kirjettä, avunpyyntöä. Kirje oli lähetetty nyrkkipostissa Suomenlahden yli, postitettu täällä. Moniste ilman

allekirjoitusta, ja osoitettu varmaan muillekin lehtimiehille. Hän ei ollut kirjoittanut siitä riviäkään. Hän oli järkeillyt: eikö se vain entisestään vaikeuttaisi vankiloissa olevien poliittisten asemaa Suomenlahden etelärannikolla. Miksi repiä vaatteita julkisuudessa jo numeroksi muuttuneen puolesta. Eikö ollut viisainta vaieta hyvien suhteiden edelleen kehittämisen takia.

Ja sitten oli Moskova, kiireetön Moskova ja hänen sikäläiset, harvat ystävänsä. Hän kaipasi Moskovaan, siellä koki palaavansa viisikymmentä vuotta ajassa taaksepäin, enemmänkin; kun istui iltaa Grigorin tai Jurin kanssa ja keskusteli Tolstoista ja Tšehovista, oli tunne että nämä elivät vielä. Missään ei rakastettu kirjallisuutta ja odotettu taiteelta niin paljon kuin Moskovassa. Hän pelkäsi menettävänsä sen kaiken jos kirjoittaisi artikkelinsa. Ilmiantajat kiirehtisivät Vanhalle Torille visertämään NKP:n Skandinavian osaston sihteereille: sekin suomalaisen on muuttunut taantumuksen lakeijaksi.

Kolmaskin tekijä oli: hän pelkäsi maansa yleistä mielipidettä. Hänet leimattaisiin ystävyyspolitiikan vastustajaksi, informaatiokanava toisensa jälkeen sulkeutuisi, ansiomahdollisuudet saattaisivat vaarantua.

Nämä olivat jääneet painamaan mieltä. Kuukausi kuukaudelta se tulehtui. Jos kemisti Kukkin tapaus olisi sattunut Sowetossa, hän syytti itseään, tai Salvadorissa, Nicaraguassa, Chilessä, Argentiinassa, sinä olisit tehnyt suuren jutun, olisi julkaistu näyttävästi; olisit kokenut olevasi ihmisoikeustaistelija. Kirkko olisi haastatellut sinua omassa lehdessään, papit olisivat puhuneet Kukkin tapauksesta saarnoissa kuten puhuivat arkkipiispa Romeron murhasta.

Aikaisempina vuosina hän oli tyynnyttänyt itsensä vertailemalla tekojaan ympäristöön, nyt sekään ei auttanut. Kysymys oli muuttunut henkilökohtaiseksi, hänen

vaikenemistaan oli jatkunut liian kauan. Muodonmuutos oli jo alkanut. Ilman tätä matkaa hän ei kykenisi hidastamaan sitä eikä tiennyt millaiseksi lehtimies- ja kirjailijakuorlaiseksi hän oli muuttumassa. Se oli jotakin yhtä iljettävää kuin Kafkan jutussa ja se oli pyrittävä estämään niin kauan kuin vielä oli voimia taistella vastaan.

Suomessa oli kolme valtakunnallista kuvaruutukanavaa, kaapeleita, satelliittisanomia ja lehdistöä räikeimmistä keltaisesta mustaan ja stalinistiseen sirpin- ja vasaranpunaiseen; ammattiliitoilla ja järjestöillä omat viestityksensä mutta Prahan ja varsinkin Baltian tapahtumia käsittelevä tiedonvälitys oli taantunut kirjekyyhkyjen aikakauden tasolle. Miksi tuskailla niistä joihin ei voinut vaikuttaa, ja hän oli jo matkalla; salakuljetusyritys jolla oli merkitystä vain hänelle itselleen.

Kontrabandist. Maapallon sotilasliittoutumat valmistelivat kuun miehittämistä tukikohdiksi ja hänen piti olla huolissaan muutamien romaanikäsikirjoitusliuskojen salakuljettamisesta. Jos joudun kiinni, Epsteinin tehtävä jää suorittamatta, mutta itse vapaudun yli sata vuotta jatkuneesta kaunokirjallisuuden sensuroimisen ja hävittämismvimman painajaisesta. St. Petersburg, sieltä se on - sen viimeisin aalto - lähtöisin kuten terrorismi; ensin olivat kenraalintyttäret Vera Zaslits ja Sofia Perovskaja, terrori ja sensuuri - hän halusi teetä.

Hän istui yksin vaunuosastossa. Teetä ei tarjoiltu entiseen tapaan pian junan lähdettyä Helsingistä. Vaunussa oli naiskondiktöörin, kaksi tukevaa mammaa, eivät tuntuneet pitävän kiirettä samovaarin kuumentamisella. Käytävässä liikkui suomalaisia upseereita, muut matkustajat olivat vetäytyneet osastoihin. Karkottaakseen tajunnasta kirjallisuuden hävittämismvimman ja terrorismin hän nousi, meni vessaan. Kolmessa osastossa istui